

цесів людських ресурсів, порівняннями строків окупності сукупних витрат функціонуючого капіталу, динаміки потенційного ВВП країни тощо.

Література

1. Економіка України за січень—грудень 2004 р. // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 15. — С. 1, 5—6.
2. *Кораблін С.* Нелюбима Монетарне гальмування інфляції... // Зеркало тижня. — 2005. — № 11. — С. 8.
3. «Назустріч людям». Програма діяльності Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 26. — С. 6—12.
4. *Мазурок П. П.* Соціально — інституціональні основи формування ринку праці в Україні. Монографія. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. — 425 с.
5. *Мазурок П. П., Панчук А. Г.* Соціальні аспекти реформування ринку праці України // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. — Випуск 185. — С. 753—760.
6. *Філіпенко А. С.* НЕР: як не випасти із глобального цивілізаційного поступу // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 10. — С. 6—7.

Стаття надійшла до редакції 28.12.2005

УДК 330.83

О. М. Кудласевич, аспірантка
кафедри історії економічних вчень
та економічної історії КНЕУ

ВПЛИВ НАУКОВИХ РОЗРОБОК М. І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО НА СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА Й. А. ШУМПЕТЕРА

У статті розкривається проблема становлення та розвитку підприємництва у працях М. Туган-Барановського та вплив його розробок на розвиток теорії підприємництва Й. А. Шумпетера.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: підприємництво, підприємці.

Світовий досвід господарювання показує, що підприємництво — головний важіль розвитку і важлива складова ринкової економіки, яка активно впливає на темпи економічного зростання, структуру та якість ВВП. У країнах з ринковою економікою підприєм-

ництво одержало широке поширення. Розвиток останнього сприяє демократизації суспільства, підвищенню рівня добробуту населення, створенню нових робочих місць. Він є основою для формування стабільного розвитку суспільства та економіки в цілому. Тому теоретична розробка даного питання є надзвичайно актуальною. Актуальність дослідження визначається зростанням соціально-економічної ролі підприємництва в Україні, недостатнім науково-теоретичним обґрунтуванням та вивченням історії підприємництва в українській економічній думці та її вплив на формування світової підприємницької думки. В сучасній вітчизняній літературі ця проблема глибоко не розглядалася, знайшли висвітлення лише окремі її аспекти [1—6].

Отже, автор статті за мету свого дослідження ставив висвітлення впливу концептуальних концепцій М. І. Туган-Барановського на формування та розвиток економічних поглядів Й. А. Шумпетера, зокрема на теорію підприємця-новатора.

Виникнення підприємництва пов'язано з розвитком капіталістичних соціально-економічних та політико-правових відносин. Перші спроби теоретичного осмислення сутності підприємництва почалися в XVII ст. Вагомий внесок у дослідження підприємництва протягом XVII—XIX ст. зробили відомі західні вчені-економісти Р. Кантільйон, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, А. Маршалл, на початку XX ст. їх справу продовжили М. Вебер, В. Зомбарт, Й. Шумпетер, Ф. Хайек та інші дослідники світового рівня.

В українській економічній думці наукова зацікавленість проблемою підприємництва виникає в другій половині XIX ст. Головну увагу українські вчені-економісти — С. Булгаков, В. Желєзнов, І. Янжул, П. Мігулін, М. Соколов, М. Туган-Барановський, Д. Піхно, С. Подолинський, М. Зібер, В. Левитський, А. Антонович, М. Цитович, Т. Степанов, В. Вернадський, М. Коссовський, П. Фомін, С. Зимовський, К. Воблій, О. Фінн-Єнотаєвський, П. Струве, С. Косинський, І. Озеров зосередили на таких питаннях, як організація підприємницької діяльності, роль та значення підприємця у виробництві, стосунки з державними та громадськими інститутами, можливості реалізації управлінських здібностей підприємця тощо.

Вагомим внеском у розвиток теорій економічного розвитку та підприємництва є теоретичні праці Михайла Івановича Туган-Барановського. Своїм фундаментальним науковим доробком він заклав основи вітчизняній економічній науці та дав поштовх до розвитку світової економічної думки.

Світову славу М. Туган-Барановському принесла магістерська дисертація «Промышленные кризисы в современной Англии, их

причини и влияние на народную жизнь», що вперше вийшла в світ у 1894 році. Книга витримала чотири видання (три передруки — 1894, 1900, 1914 рр. — вийшли за життя вченого, четверте видання — 1923 р. — опубліковане після його смерті), була перекладена на німецьку, французьку, японську, англійську мови [12, с. 55]. У зазначеній праці всебічно висвітлена історія промислових криз, теорія ринку й економічної кон'юнктури, опираючись на яку Туган-Барановський запропонував нову оригінальну теорію промислових циклів, провідним стрижнем якої був інноваційний процес.

Як підставу для своєї теорії М. І. Туган-Барановський бере ідею про зв'язок промислових коливань з періодичним зростанням основного капіталу. Український вчений розглядає проблему криз, аналізуючи економічні коливання, рух «економічної активності», а також фактори, що зумовлюють таку активність. Туган-Барановський акцентує увагу на виявленні головного внутрішнього рушія «економічних активностей» і робить висновок, що таким є рух інвестицій. Вчений першим в наукових колах сформував основний закон інвестиційної теорії циклів, згідно з яким фази промислового циклу визначаються активністю інвестування.

Основоположною ідеєю в теорії циклічних коливань українського дослідника стала ідея про зв'язок промислових коливань з періодичним оновленням основного капіталу. Туган-Барановський виявив диспропорційність виробництва у різних сферах економіки. Він показав, що в періоди піднесення темпи розвитку більш високі в галузях, де виготовляються засоби виробництва, в порівнянні з галузями, в яких виробляються предмети споживання, і, відповідно, в періоди депресії найбільш швидке зниження темпів виробництва в перших порівняно з другими. Окрім вище згаданого, вчений звертає увагу на характер нагромадження в галузях, які виробляють засоби виробництва і зумовлюють поступове розширення всіх інших сфер ринку. М. І. Туган-Барановський зробив висновок, що рушійною силою розвитку капіталістичної системи господарства є інновації, у першу чергу в галузях, що виробляють засоби виробництва.

М. І. Туган-Барановський дослідив різні підходи визначення причин, які викликають циклічність розвитку виробництва і дійшов висновку, що перешкодою для безперервного кумулятивного розвитку виробництва є не стільки зовнішні обмежувальні фактори, скільки внутрішні властивості економічної системи, які, власне, і породжують циклічність її розвитку. Такими властивостями є циклічні закономірності у відтворенні основного капіталу

країни. Вчений довів, що промисловий цикл повністю відтворюється ціною заліза: в міру похваллення торгівлі зростає і ціна заліза — криза і реакція виражаються втратою цієї ціни. Ця залежність пояснюється тим, що залізо — найважливіший матеріал, з якого споруджуються машини, інструменти, кораблі та всі знаряддя виробництва й транспорту. За попитом на залізо і його ціною можна робити висновок про розширення основного капіталу країни [11].

Наукова новизна висновків М. І. Туган-Барановського характеризувалася тим, що вони формували нову теорію ринку, що істотно відрізнялася від панівних класичних трактувань. Теорія ринку М. І. Туган-Барановського була неочікуваною для сучасників, особливо щодо твердження, що періодична зміна припливів і впливів промисловості викликається не законами споживання, а законами виробництва. З його теорії виходило, що виробництво розширюється в роки піднесення не тому, що в цей час зростає споживання, навпаки, споживання саме тому і зростає в цей час, що розширюється виробництво. Теорія циклу М. І. Туган-Барановського пояснює, чому існують окремі періоди, протягом яких спочатку нагромаджуються великі маси позичкового капіталу, які не знаходять собі застосування, а потім відбувається бурхливе їх інвестування.

Розвиток інвестиційної теорії М. І. Туган-Барановського мав широкий науковий резонанс у вітчизняній і світовій економічній теорії, зокрема у працях А. Шпітгофа і Й. Шумпетера. На це зауважив професор С. М. Злупко, зокрема він пише, що у праці Й. А. Шумпетера «Теорія економічного розвитку» будь-хто хоч трохи обізнаний з дослідженням М. Туган-Барановського «Промислові кризи в Англії та їх вплив на народне життя» легко помітить подібності (тотожності), де присутні відповідні посилання на А. Шпітгофа, але ім'я українського вченого навіть не згадується [10, с. 13—14].

Можна стверджувати, що розвиток ідей М. І. Туган-Барановського набув широкого розмаху і сформувалася ціла школа послідовників українського вченого-економіста, серед яких варто зазначити наукові доробки з даного питання А. Шпітгорфа, Й. Шумпетера, Дж. Кейнса та ін. Вплив ідей Туган-Барановського знаходимо в багатьох фундаментальних працях, їх порівняльний аналіз ще чекає свого часу. Кожен з економістів «стоїть на плечах» своїх попередників і збагачується інтелектуальним доробком сучасників.

А. Шпітгорф у 1903 р. опублікував спеціальне дослідження, присвячене аналізу теорії криз українського вченого-дослідника.

У 1905 р. А. Шпітгорф захистив докторську дисертацію, присвячену економічним кризам. Матеріалами цієї дисертації, як і іншими публікаціями А. Шпітгорфа про теорію промислових криз М. І. Туган-Барановського, плідно користувався Й. А. Шумпетер у своїй книзі «Теорія економічного розвитку» [10, с. 13].

Артур Шпітгоф доводив, що фаза піднесення в циклі не може бути викликана лише тиском позичкових капіталів. В основі циклічного розвитку лежать два чинники: фаза піднесення може закінчитися не тільки в результаті скорочення пропозиції вільного капіталу, який шукає інвестиційних можливостей, а й у разі падіння ефективного попиту на реальний капітал.

А. Шпітгоф доповнив теорію М. І. Туган-Барановського поняттям механізму заповнення інвестиційного вакууму, що утворюється в кризовій фазі циклу, через комерціалізацію досягнень НТП. Цей процес виявився імпульсивним, що й породжувало циклічність економічної динаміки.

Використовуючи теоретичні напрацювання М. І. Туган-Барановського, Й. А. Шумпетер розробив теорію інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку, що отримала визнання через теорії ендогенного економічного зростання. Він став автором теорії циклу [14], що базується на законах розвитку інноваційного процесу, проаналізував два типи господарюючих суб'єктів: підприємців-новаторів та «просто господарів», характер дій цих двох типів є кардинально різним.

У ХХ ст. був розроблений новий підхід до підприємця, перш за все як до суб'єкта пошуку та реалізації нових ідей. Послідовна теорія підприємництва була вперше запропонована саме Й. А. Шумпетером. В економічній теорії інтерес до ідей Й. А. Шумпетера має не тільки теоретичне, а й практичне значення, що зумовлено необхідністю вирішення завдань перехідної економіки. Основні положення теорії підприємництва були розроблені вченим у наукових працях «Теорія економічного розвитку» та «Капіталізм, соціалізм і демократія».

Вплив Й. А. Шумпетера на теорію підприємництва був визначальним, і наступні дослідники підприємництва, як правило, спиралися в своїх теоретичних розробках на його погляди. Й. А. Шумпетер сформував свою цілісну теоретичну систему, де чітко окреслює місце підприємця і підприємництва. Система видатного вченого охоплює два рівні аналізу: рівноважно-статичний та еволюційно-динамічний.

Першоосновою методології дослідження Й. А. Шумпетера є абстракція рівноваги попиту і пропозиції. У цій рівноважній си-

туації існує статика, за якою дії всіх економічних агентів повторюються у незмінному вигляді кожного дня. Тому автор абстракцію називає господарським кругообігом [14, с. 93]. Й. А. Шумпетер визнає, що для капіталістичної економіки властивою є еволюційна динаміка, що засновується на базі розширеного відтворення.

Й. А. Шумпетер першим серед західних економістів здійснив спробу синтезувати рівноважно-статичний та динамічний рівні аналізу у створенні ним універсальної економічної системи, в якій головну рушійну силу відіграє підприємницька діяльність, що спрямована на інновації. Це була ще одна спроба вивести дослідження капіталістичної системи господарства на макрорівень; попередня спроба була успішно здійснена українським вченим — М. І. Туган-Барановським.

Завдяки йому намітився поворот науки до ширшого погляду на економічне життя суспільства — аналізу процесів у їх динамічному розгортанні, тобто дослідження напрямків і механізмів постійних змін в економіці як еволюційних, незворотних, так і зворотних, циклічних, що дає можливість побачити причини цих змін, з'ясувати їх тенденції, передбачити їх вірогідну поведінку в майбутньому.

Вчений звернув увагу на межі статичного аналізу та необхідність динамічної концепції ринкового розвитку. Потреба в останній була зумовлена насамперед практичними інтересами вчасного реагування на швидкі зміни в економічній дійсності. М. І. Туган-Барановський на початку 90-х рр. XIX ст. запропонував не тільки загальний характер еволюції економічної науки до макроекономічного аналізу, але й визначив його наукові підстави та низку конструктивних елементів, які розвинули його послідовники, зокрема Й. А. Шумпетер.

Останній показав, що новаторство — важливе джерело в капіталістичному суспільстві як у минулому, так і в майбутньому. Підприємництво та підприємці, вважав Й. А. Шумпетер, є головними рушійними силами виробництва, обміну та розподілу в умовах ринкової економіки. Підприємство він визначав як організацію, що комбінує витрати на різні фактори виробництва, продає товар або послугу на ринку, досягає найбільшого прибутку [14].

Відрізняючи винахід (відкриття технічного знання) від інновації (практичного застосування винаходу в промисловості) і визнаючи «інновацію» як впровадження нових технологій, нових продуктів, нових джерел постачання і нових організаційних форм бізнесу, Й. А. Шумпетер пов'язав усі економічні зміни з іннова-

ціями та ототожнив новатора з підприємцем. Дослідник наголошував, що інновація є дітищем підприємництва, а підприємець є творцем інновацій [14, с. 199].

Для Й. А. Шумпетера підприємці — це суб'єкти господарювання, «функцією яких є якраз здійснення нових комбінацій та які виступають як його активний елемент». За Й. А. Шумпетером, бути підприємцем — це «означає робити не те, що роблять інші» й «робити не так, як роблять інші» [14, с. 199]. Це поняття набагато змістовніше від загально прийнятого. Й. А. Шумпетер вважає підприємцями всіх тих, хто реально виконує основну функцію — комбінування факторів виробництва. До підприємців він зараховує і тих, хто не має тривалих зв'язків з індивідуальним підприємництвом та використовує такі зв'язки тільки для проведення нових комбінацій. На думку Й. А. Шумпетера, підприємці представляють собою особливий тип людей, та їх діяльність носить специфічний характер. Як керівник своєї справи підприємець має особливий погляд на речі; головна роль відведена не стільки інтелекту, скільки волі та здатності виокремити деякі моменти дійсності та бачити їх в реальному світі. Підприємець не боїться невизначеностей та можливого опору, має власний авторитет, вплив на інших. Й. А. Шумпетер підкреслює також такі риси підприємців, як специфічна можливість поєднувати гостроту бачення проблем з вмінням самостійно йти уперед. На думку Й. А. Шумпетера, бути підприємцем значить робити не так, як роблять інші, і це потребує якісно інших талантів, окрім можливості просто давати оцінки в рамках звичайного кругообігу. Підприємець виконує особливу функцію в соціально-економічному процесі [14, с. 259].

Характеристика підприємця тісно пов'язана з тією функціональною роллю, яка не обов'язково втілюється в окремій фізичній особі або у визначеній групі осіб. Підприємець може бути капіталістом і навіть менеджером корпорації, але те, чи всі ці різні функції поєднуються в одній або кількох особах, залежить від природи ринків капіталу та форм промисловості організації. Й. А. Шумпетер визнавав те, що одну й ту саму особу можна визначати підприємцем до того часу, поки той впроваджує інновації, і втрачає цю властивість, як тільки запустить свою справу і поставить її на рутинні рейки [14, с. 174].

У своїх працях Й. А. Шумпетер виділяє чотири типи підприємців. На перше місце він виводить «фабриканта-торговця». Як правило, це був капіталіст. Цьому типу підприємця, вважав Й. А. Шумпетер, належать автократичні «концепції своєї ролі на

підприємстві». Фірма — це його «річ», це його «власна справа». Найчастіше він сам керував підприємством.

Другий тип Й. А. Шумпетер назвав «капітанами індустрії», вони не обов'язково повинні бути власниками підприємства, хоча часто володіли пакетами акцій, навіть контрольними пакетами акцій, що давало їм право на фактичне розпорядження майном компанії. «Капітан» виконував роль голови правління компанії або обіймав якусь іншу високу адміністративну посаду.

Третій тип підприємців складають «директори», яких Й. А. Шумпетер рідко називав менеджерами. «Директори» могли здійснювати дієве керівництво (управління) «новими комбінаціями факторів виробництва» навіть, якщо вони просто — наймані працівники. «Директор» одержує заробітну плату, але все ж таки займає проміжне становище, тому що він зацікавлений в зростанні прибутку підприємства, намагається збільшити прибуток.

До четвертої групи Й. А. Шумпетер відносив осіб, які спеціалізуються на розробках проектів створення підприємств та втілення їх в життя. Але, як тільки підприємство розпочинало свою роботу, «засновники», отримавши визначені їм доходи, тим чи іншим способом припиняли свою участь у ньому. Це були свого роду посередники. Всі чотири групи мали й спільні риси. До них Й. А. Шумпетер відносив прагнення до панування, «спортивний смак» до одержання нових перемог, «радість творчості».

Й. А. Шумпетер досліджує також проблему мотивів підприємця. Перш за все, це мрія та бажання заснувати свою власну імперію та свою династію (в більшості випадків, але не завжди). Існування власної імперії дає підприємцю владу та простір для дій. Й. А. Шумпетер виокремлює наступні групи мотивів: одному потрібна «свобода» та «умови для розвитку особистості», інший бажає володіти «сферою впливу», третім рухає «снобізм», але він не буде цього робити.

Друга група мотивів пов'язана з волею до перемоги. Сюди входять: бажання боротьби та прагнення до успіху заради успіху. В цих випадках, вважає Й. А. Шумпетер, економічна сторона справи для підприємця сама по собі байдужа. Символ перемоги в такому випадку — величина прибутку, але лише тому, що іншого показника успіху тут немає. Також у цій групі мотивів можна виокремити такий мотив, як бажання піднятися вверх по соціальному щаблю. Ці мотиви поведінки підприємця суттєво відрізняються від економічних.

Третя група пов'язана з радістю творчості, яка тільки в підприємницькій діяльності стає визначальним мотивом поведінки

підприємця. Це й просто задоволення від роботи, й радість, що відчуває людина від свого творіння.

У теорії підприємництва Й. А. Шумпетера важливе значення має розкриття головних функцій підприємництва і перш за все функції новаторства. Ця функція головним чином полягає у «здійсненні нових комбінацій». Саме такі постійні інновації, що здійснюються підприємцями, є джерелом прибутку. «По суті своїй, підприємницький прибуток — це результат здійснення нових комбінацій» [14, с. 278, 285].

Функції підприємницької діяльності за Йозефом Шумпетером:

- виробництво нового, досі ще невідомого для споживача матеріального блага або уже існуючого блага, але з новими якостями;
- впровадження нових (невідомих) методів виробництва у будь-якій галузі, в основі цього методу необов'язково лежить нове наукове відкриття і який може полягати також у новому способі комерційного використання відповідного блага;
- освоєння нових економічних ринків збуту або широке та глибоке використання вже існуючих;
- освоєння нового джерела сировини та їх видів;
- здійснення нової організації виробництва та збуту;
- проведення відповідної реорганізації або підрив монопольного стану іншого підприємства [14, с. 159].

Втілення всіх нововведень такого роду, за Й. А. Шумпетером, є функцією дискретною, ризиковою та незакріпленою назавжди за відповідною особою. Автор вважав підприємництво особливим економічним фактором.

У своїй праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» Й. А. Шумпетер ще раз підтвердив, що сутність підприємництва полягає в тому, щоб впроваджувати нововведення, втілювати в життя інновації. Функція підприємця зводиться до того, щоб «...реформувати або революціонізувати спосіб виробництва за допомогою використання винаходів або, в широкому розумінні, через реалізацію невипробуваних технологічних можливостей для виробництва нових товарів або старих товарів новим способом за допомогою відкриття нових джерел постачання матеріалів або нових ринків збуту, або через реорганізацію промисловості тощо» [13, с. 182].

Таким чином, проведене дослідження доробку вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з проблеми підприємництва підтверджує необхідність освоєння наукової спадщини минулого, бо вона є надійним інструментом передбачення майбутнього і, що

найголовніше, дозволяє краще розуміти сучасну дійсність та обґрунтовувати шляхи її удосконалення.

Проведений аналіз розвитку економічної науки обґрунтовує значення науково-технічних інновацій не тільки як факторів розвитку науково-технічної сфери, але й факторів економічного зростання щодо всієї макроекономічної системи країни в цілому. Такий погляд на соціально-економічні процеси досі є малопоширеним в Україні. Тому теоретична розробка цих проблем та вивчення ретроспективи досліджень з окресленої вище проблематики залишаються важливим завданням сучасних науковців.

Література

1. *Варналій З. С.* Основи підприємництва: Навч. посіб. — К.: Знання. — Прес, 2002. — 239 с.
2. *Колесникова Л.* Предпринимательство: от «максимизации прибыли» к синергии социально-экономических систем. // Вопросы экономики. — 2001. — № 10. — С. 40—54.
3. *Кредісов В. А.* Підприємство вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою. — К.: Знання України, 2003. — 327 с.
4. *Сизоненко В.* Теорія підприємництва: здобутки і проблеми дослідження // Економіка України. — 2002. — № 9. — С. 45—51.
5. *Сорока И. В.* Мотивация предпринимательства как экономико-философский феномен: сущность, эволюция современные проблемы (Монография). — Донецк, ДГУЭТ, 1999. — 457 с.
6. *Сьомкіна Т. В.* Система формування суб'єкта підприємницької діяльності в умовах трансформації економіки // Актуальні проблеми економіки. — 2001. — № 7—8. — С. 14—19.
7. *Бажал Ю. М.* Інноваційна теорія економічного розвитку: М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер і проблеми перехідної економіки України // Наукові записки НаУКМА. Т. 18. Економічні науки. — 2000. — С. 3—7.
8. *Горкіна Л. П.* М. І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. — К.: ІЕ НАН України, 2001. — 268 с.
9. *Злупко С. М.* Новаторські теорії українських економістів: роль у розвитку світової економічної науки // Економіка України. — 2002. — № 10. — С. 71—78.
10. Творча спадщина Й. А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці: 23 квітня 2003 року. — Чернівці: Рута, 2003. — 368 с.
11. *Туган-Барановский М. И.* Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. — М.: Наука; Росспэн, 1997. — 574 с.

12. *Фещенко В. М.* Деякі питання еволюції капіталізму в наукових працях економістів України на рубежі XIX — XX ст. // Дослідження з історії економічної думки в Україні (кінець XIX — XX ст.) / Відп. Редактор Т. І. Дерев'янкін. — Нарис II. — К.: Наук. думка, 1996. — С. 54—64.

13. *Шумпетер Й.* Капіталізм, соціалізм і демократія. — М.: Економіка, 1995. — 540 с.

14. *Шумпетер Й.* Теорія економічного розвитку (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры.). — М.: Прогресс, 1982. — 473 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2006

УДК 332.025

Г. А. Грецька, ст. викладач
(Київський економічний інститут менеджменту),
здобувач кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів, КНЕУ

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Розглянуто та проаналізовано стан відтворення таких важливих елементів економічного потенціалу в аграрному секторі як земля, техніка та трудові ресурси. Виокремлено проблеми фінансового забезпечення відтворювального процесу в сільському господарстві.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: аграрний сектор, економічний потенціал, виробничий потенціал, земля, робоча сила, технічне забезпечення, заробітна плата, доходи.

За останні роки аграрна сфера України зазнала значних економічних збитків, внаслідок чого була втрачена можливість відтворення не тільки інноваційних процесів, а й що головне, втрачено просте відтворення складових економічного потенціалу¹. З точки зору економічної теорії, до економічного потенціалу відносяться такі фактори виробництва як земля, праця, капітал, підприємництво та наука. Зазначимо, що у складному становищі опинилася аграрна наука, в основному через відсутність достатнього бюджетного фінансування, а також рефінансування за рахунок продажу наукових розробок.

¹ До структурних елементів економічного потенціалу аграрного сектору ми відносимо трудові ресурси, землю, сільськогосподарську техніку та технологічну систему.